

Skrivnostni komenski svišč

Nerazrešena uganka

Zgodba o skrivnostnem svišču se je začela leta 1957 na Komni med Planino na Kraju in planino Govnjač, kjer je univerzitetni profesor botanike Ernest Mayer¹ pregledoval bratinski košutnik. V bližini je uspeval tudi panonski svišč. Našel je krasen primerek nepoznanega svišča s cvetovi nenavadne barve. Ugotovil je, da gre za križanca med obema omenjenima sviščema. Po nahajališču ga je imenoval komenski svišč (*Gentiana x komnensis*). Po videzu je bil podoben bratinskemu košutniku, oblika in barva cvetov pa je bila med obema starševskima rastlinama. Prašnice so bile zrasle.

Ena od starševskih rastlin je bratinski (zraslo-prašnični) rumeni svišč ali bratinski košutnik (*G. lutea* subsp. *symphyandra*). Nerazraslo, pokončno steblo je visoko do 1,5 metra. Podporni listi sovetja so sinje zeleni. Cvetovi so v navideznih vretencih, temno rumeni in večinoma rdeče ali temno pikčasti. Prašnice so zrasle. V Sloveniji je razširjen na kraških košenicah, v Trnovskem gozdu, na Kočevskem in na južnem obrobju Julijskih Alp.

Druga starševska rastlina je panonski svišč (*Gentiana pannonica*). Visok je 15 do 60 centimetrov. Steblo je v zgornjem delu rdečkasto nadahnjeno. Listi so suličasti. Cvetovi imajo zvonast venec, ki je temno do modrikasto škrlaten in posut s črnordecimi pikami. Prašnice so med seboj zlepljene. V Sloveniji raste v Alpah. Pri nas ima klasično nahajališče. Znameniti idrijski zdravnik Joannes Antonius Scopoli ga je opisal s Porezna. Vrsto ime se ne nanaša na Panonijo, ampak na Vzhodne Alpe, ki mejijo na Panonsko nižino.

Leta 1961 je Mayer križanca opisal v ugledni dunajski botanični znanstveni reviji Österreichischen Botanischen Zeitschrift kot novo vrsto *Gentiana x komnensis*. Zdaj veljavno strokovno ime je *Gentiana x laengstii* nsubsp. *komnensis* (*G. lutea* subsp. *symphyandra* x *Gentiana pannonica*).

Komenski svišč je visok skoraj en meter. Ima precej velike liste, ki so po obliki podobni košutnikovim, vendar niso sivozeleni, ampak zeleni in bleščeči. Cvetovi so pecljati in razporejeni v navideznih vretencih. Venec je zvonast in zrasel do približno ene tretjine. Barva venčnih listov je purpurno rjavkasta s številnimi temnimi pikicami in rumenkastim nadihom oziroma odtenkom, na notranji strani so bolj

rumenkasti. Prašnice so zrasle. Uvrščamo ga tudi med tiste slovenske endemične rastline, ki zunaj meja naše države ne rastejo. V vseh letih od odkritja je Komna edino znano in dokumentirano nahajališče komenskega svišča in ni bilo nikoli več potrjeno!

Najnovejši pregled evropskih vrst sviščev je objavil italijanski botanik Egidio Anchisi s sodelavci (2010). Navaja tudi različne križance in med njimi omenja komenski svišč.

Narava pa je na Komni spisala še nekaj zgodb o sviščih. Tako je iz Ožboltove konte leta 1986 Tone Wraber² opisal novo podvrsto rumenega košutnika, ki ima proste prašnice. Imenoval jo je Vardjanov rumeni svišč ali Vardjanov košutnik (*Gentiana lutea* subsp. *vardjanii*). Raste v Julijskih Alpah, v Kamniško-Savinjskih Alpah na Grintovcu in tudi v Karavankah, kjer je redek na Vrtači in na Begunjščici.

V Ožboltovi konti obe podvrsti košutnika rasteta skupaj in križanci bi bili verjetni, zato se Wraber na koncu svojega članka sprašuje: "So bili križanci med obema košutnikoma tisti primerki, ki so imeli proste prašnice, a so se njihovi cvetovi šele odpirali, velike, a sinjezelene podporne liste, pa konice časnih listov pri še neodprtih cvetovih, ki spominjajo na obliko razvitosti teh konic pri popkih bratinskega košutnika? Najbrž je tako, prepričan pa (še) nisem." Kasneje mi je povedal, da ga je morda celo nabral, vendar ga ni preiskal. Vprašanje je ostalo neodgovorjeno.

Botanik Viktor Petkovšek (1908–1994) je leta 1953 pisal o križancu, ki so mu ga že pred drugo svetovno vojno s Komne prinesli planinci. Rastlino je fotografiral. Po videzu je spominjala na košutnik s prostimi

¹ Letos se spominjamo stoletnice rojstva botanika Ernesta Mayerja (1920–2009). Njegovo raziskovalno delo obsega floristiko, rastlinsko sistematično in fitogeografijo. Leta 1952 je objavil *Seznam praprotnik in cvetnic slovenskega ozemlja*, ki je temeljno delo novejšje slovenske floristike.

² Pred desetimi leti je umrl botanik Tone Wraber (1938–2010). Ukvarjal se je predvsem z rastlinstvom slovenskega ozemlja in z zgodovino botanike na Slovenskem. Najbolj so mu bile pri srcu Alpe in njihovo rastlinstvo. Prijubljene so bile njegove terenske vaje iz taksonomije rastlin na Komni.

prašnicami, po cvetovih, ki so bili rožnatordeče barve, pa na panonski svišč. Po vojni je pregledal vso planoto, križanca pa ni našel. Šlo naj bi za križanec med Vardjanovim košutnikom, ki takrat še ni bil opisan oziroma ki so ga uvrščali v podvrsto rumeni košutnik (*Gentiana lutea* subsp. *lutea*), in med panonskim sviščem. Če bi ga spet našli, bi ga bilo treba šele opisati in poimenovati.

Zdi se, da je Zlatorog, ko je v jezi in obupu razkopal vrtove, zbral vse naše visokorasle svišče na Spodnji Komni. Tam rastejo (ali naj bi rasli) trije križanci, dve podvrsti in ena vrsta sviščev. Še kar nekaj ugank pa ni rešenih.

Zgodba o komenskem svišču se je nadaljevala leta 2008 v Trenti v alpskem botaničnem vrtu Juliana. V začetku junija sta vrtnarica Marija Završnik in samostojni strokovni sodelavec Klemen Završnik desno ob stezi ob kotanji z vodo opazila liste, ki so bili podobni košutnikovim, vendar njihova barva ni bila izrazito sivozelena. Cvetni popki so bili po obliki in razporeditvi takšni kot pri košutniku, niso bili pa rumene barve, ampak rjavkasto purpurni. Ko pa so se nekaj dni kasneje cvetovi odprli, so zažareli v nenavadnih barvah za svišče. Vsi znaki so se v glavnem ujemali z opisom komenskega svišča in z določitvijo sta se strinjala tako "boter" Ernest Mayer kot tudi Tone Wraber, ki ga je na Komni zaman iskal. V več kot petdesetih letih pa ga nihče (po znanih podatkih) ni našel!

Wraber mi je po elektronski pošti celo napisal, da je komenski svišč res "*redivivus*". Kar po domače pomeni, da je vstal od mrtvih!

Kako pa je komenski svišč prišel v Juliano? V vrtu raste bratinski košutnik. Ko je bil v šestdesetih letih prejšnjega stoletja Wraber kustos za botaniko v Prirodoslovnem muzeju Slovenije in je strokovno skrbel tudi za vrt, je košutnik redno cvetel, kasneje skoraj trideset let ne, v zadnjem desetletju tega stoletja pa občasno le cveti (cveti skoraj vsako leto). Panonski svišč pa v vrtu ni nikoli cvetel. Že vrtnar Anton Tožbar in kasneje tudi Jože Završnik sta večkrat prinesla panonski svišč, včasih tudi cvetoče primerke, obdržali pa so se samo listi. Po Wraberjevem mnenju križanec v vrtu ni mogel nastati ...

O ponovno vzcvetelem komenskem svišču v Juliani sem podrobno pisala v *Proteusu* leta 2008. Nastajati je začela nova in zanimiva zgodba o eni od slovenskih rastlin.

Vsako leto smo nestrpno čakali, da bo svišč spet zacvetel. Najtežje in nestrpno je čakala vrtnarica Marija Završnik in se spraševala, če bo dočakala ponovno cvetenje. V vrtu je bila uradno zaposlena kar petdeset let! Še prej je pomagala svojemu očetu vrtnarju Antonu Tožbarju in kasneje sinu Klemenu. Z ljubeznijo, vdanostjo in požrtvovalnostjo je bila vsa ta leta dobri duh Juliane. Vsa leta po prvem cvetenju komenskega svišča je Marija opazovala in tipala okrog rastline in se spraševala, ali jo bo še kdaj uzrla. In ostali tudi.

Zgodba se je nadaljevala letos junija. Marija je skupaj s sinom Klemenom stopila že do takrat občutno bolj



košate dvojne rozete svišča. Razprla sta liste in očarana zagledala razvijajoče se steblo. Koža se jima je naježila in v mislih sta zagledala množico srečnih obrazov, ki bodo z njima delili veselje. Svišč je preživel zadnje neurje in prvi cvet se je odprl 13. julija 2020 dopoldne, do konca dneva pa še štirje. Vseh cvetov skupaj je bilo kar 61. Leta 2008 je bilo samo 37 cvetov!

V Juliani vsak teden zaposleni označijo rastlino tedna, na katero opozorijo obiskovalce. Seveda je bil komenski svišč rastlina tedna, čeprav bi morala biti vsaj rastlina desetletja!

Vsem nam, ki smo skrbeli ali ki še skrbijo za vrt, zlasti pa Mariji, se je izpolnila želja. Skupaj z vnukom Ožbujem Završnikom, ki je že četrta generacija v vrtnarski družini Tožbarjev in Završnikov, sta lahko občudovala lepoto komenskega svišča.

Še vedno pa ne najdemo jasnega odgovora oziroma enostavne razlage, kako se je komenski svišč lahko pojavil v Juliani ... ●

Literatura:

- Anchisi, E., Bernini, A., Piaggi, E. & F. Polani, 2010: *Genziane d'Europa*.
Mayer, E., 1961: *Gentiana x kommensis* E. Mayer, hybr. nov. (= *G. lutea* L. subsp. *symphyandra* Murb. x *G. pannonica* Scop.). Österreichischen Botanischen Zeitschrift 108 (4/5): 507–510.
Petkovšek, V., 1953: Nekatero nove ali redke vrste rastlin na Slovenskem. 2. Biološki vestnik 2: 75–76.
Praprotnik, N., 2008: Komenski svišč (*Gentiana x kommensis*) v Juliani. *Proteus* 71 (3): 127–130.
Wraber, T., 1986: Košutnik, in to Vardjanov! *Proteus* 48: 341–346.

Komenski svišč v Juliani
Foto: Jože Mihelič